

Уилтънският диптих и владетелският церемониал в средновековна Англия

Продължение от брой 40

Автор: Вера Атанасова

Ричард II и неговите политически възгледи за кралската власт

По отношение на средновековното разбиране на понятието за власт, се оформя политическата мисъл на владетеля. Важно е да обясним виждането на Ричард II за кралската власт, за да свържем тази идея с церемонията и изкуството.

1. История¹

Ричард II се възкачва на престола през 1377 г. През юли 1376 г. той става бъдещият наследник на английския трон след смъртта на баща му Едуард Черния принц. През януари 1377 г. канцлерът заявява в парламента, че принцът е изпратен на Англия от Бог, така както Бог изпратил Своя Син на земята, за да изкупи греховете на Неговия народ.

Коронацията на Ричард II се състои

¹ Повече за историческата обстановка в Англия и събитията по време на управлението на Ричард, виж. Gordon, D. Making and meaning: The Witon Diptych, London, 1993, 13-19.

на 16 юли в Уестминстърското абатство. Тя е забележителна поради своя символизъм. Церемонията е грижливо „хореографирана“ от неговите съветници. Заповедите на протоколите са разместени, за да се изтъкне възкачването на Ричард по наследствено право. В миналото кралят полага своята клетва, само след като е представен пред народа, за да получи неговото одобрение. По време на коронацията, Ричард първо полага своята клетва – пренареждане, което цели да засили вяността на народа към неговия крал, който бил вече владетел по наследствено право.

Церемонията почти със сигурност направила голямо впечатление на младия крал. Много по-късно, през 1388 г., той иска да припомни най-тържествените моменти – онази част от церемонията, в която бил докоснат по гърдите със свещено масло. В момента на коронацията от 1377 г., за Ричард вероятно помазването не бил толкова специфичен момент, колкото спомена за великолепието на литургията като цяло, който оказва влияние върху него. Развитието на церемонията и литургичното великолепие на монархията, е една от най-

забележителните характеристики на неговото управление.

При възкачването на Ричард на престола, той бил на 11 години. За първи път от близо 200 години от историята на Англия момче-крал наследява трона (след Конкистата – Хенри III става крал на 9 години). При Ричард, за разлика от Хенри III, регентско управление не било наложено, тъй като той бил „пълнолетен“. Причината за странното решение е, че не се постига съгласие за подходящ кандидат, който да стане регент.

Селското въстание от 1381 г. маркира превратна точка в политиките за управление на Ричард. Той започва да се занимава с укрепването на йерархията и властта в обществото. В такъв контекст трябва да се разглежда останалият период от управлението на владетеля. Сър Саймън Бърли² има най-значително влияние върху Ричард и вероятно е основният източник на концепцията му за кралския суверенитет.³ От средата на 1380-те управлението на Ричард става строго авторитарно. През 1380 г. влиянието му върху държавните дела се увеличава. През цялото му управление, неговите цели не се променят: оформяне на силна монархия, ново утвърждаване на йерархията и настояване за подчинение на неговите поданици. В края на своето управление, той се представя като източник на всички закони. По повод членовете за неговото сваляне от власт той казва, че законите на Англия са „в неговата уста и в неговата гръд“.²

² Сър Саймън Бърли (1336-1388) е собственик на службите „Лорд Пазач на Четирите порти“ и управител на замък Дуувър между 1384-1388. Приятел на бащата на Ричард, Едуард

2. Политически възгледи

Средновековната идея за Свещеното право на владетеля, като Божи помазаник, викар и наследственото право са в основата на политическите възгледи на Ричард за кралската власт. В представата на Ричард за предмета на кралската власт, се оформят няколко главни момента: подчинението на народа, влиянието на предшественика и защитата на Църквата.³

Важността на подчинението в мисленето на Ричард е ясно заявена. Той вижда подчинението на своите поданици като мерило за просперитета на неговото кралство и критерия, по който всички крале, и той в частност, ще бъдат съдени. Предишното неподчинение и бъдещото подчинение формират двата полюса, около които Ричард вероятно формулира своята политика по отношение на своите поданици. През ноември 1383 г., Михаил де Пол обяснява въстанието от 1381 г. като кулминация от много действия на незначително неподчинение към кралските министри. По-подробно изложение на необходимостта от подчинение се разисква в трактата за кралската власт, посветен на Ричард II от 1392, *De quadripartita regis specie* („За четирите вида управление“). Този трактат се занимава да очертае качествата, необходими за доброто управление, да изброи препятствията при неговото упражняване и да добави някои практически предложения

Черния принц.

³ Saul, N. cit., p. 55.

за тяхното преодоляване. Първата половина на този труд представлява съкратена версия на псевдо-аристотеловата *Secreta secretorum* („Тайната на тайните“). Другата част, която вероятно съдържа автентичен материал, се занимава с качествата на добрата кралска власт, като по-обстойно се спира на неподчинението и *stultitia*. Неподчинението е строго осъждано от владетелите. *Stultitia* се определя като народна власт, при която народът заявява „не искаме този човек да ни управлява“. Авторът пояснява, че това представлява обичай, който няма връзка с наследственото владение. Анонимният автор на този трактат вероятно се стреми към кралското благоразположение и ясно цели да поласкае видните кралски убеждения. Текстът може да се използва като наръчник за ранното монархическо мислене на Ричард.

В мисленето на владетеля важно място заема и идеята за влиянието на предшественика и историята. Ричард представя своята дейност на владетел като част от възстановяването на правата на Короната, които по-рано ѝ били отнети от нейните въстанали поданици. Кралят ясно съзнава съдбата и достиженията на своите предшественици на престола, като има добро познание за политическия и административен прецедент. Като „прецизен изследовател на реликвите на неговите предшественици“ интересът на Ричард се съсредоточава основно около защитата на действията на неговия дядо, към чиято канонизация се стреми, а също и създаването на култ към Едуард Изповедника, макар че неговите интереси към кралските му предшественици не се ограничават само

до тези двама крале. Освен засилването на почитанието към двама кралски светци от англо-саксонското минало, Едмунд и Едуард, Ричард силно желае да постави себе си и своята политика твърдо в границите на традициите на техните наследници. През 1385 г. той поръчва направата на серия от 13 кралски статуи, които може да се предположи, че формират пълна иконографска програма на владетелите на Англия от Едуард Изповедника до негово време, с които да декорира обновения Уесминстърски дворец. По този начин статуите на кралските му предшественици ще показват „живото“ си присъствие и ще бъдат съдници на неговото управление. Ричард свързва защитата на църквата с потеклото на рода на Плантагенетите, но до голяма степен отношенията, които той поддържа с нея се основават на необходимостта от подкрепата ѝ за легитимацията на определени действия на владетеля.

Позоваването на предшественик за потвърждаването на кралския авторитет, получава изключителен отзвук в теорията и практиката на кралската власт.⁴ На практическо ниво, идеите на Ричард намират израз в промените в дворцовия церемониал в последните години от неговото управление. Кралските възгледи на Ричард са показвани по различен начин. Настоявал да се обръщат към него с „ваше височество“, а не „господарю мой“, поръчал изработката на живописни картини с неговия облик, като т. нар. „коронационен портрет“ в Уестминстърското абатство. Разграничението между публичната и

частната личност на владетеля гарантира до голяма степен предпазливост на неговите действия. Свещеността на публичната му личност нараства до такава степен, че придворните били задължени да падат на колене всеки път, когато кралят се изправел пред тях. Привилегията на личния достъп се персонализира, чрез собствено кралската воля, която се смята за достатъчна, за да премахне границите между социална и церемониална йерархия. Според тази идея, Короната трябва да бъде хранилище на възстановената власт на Ричард, която е независим и безсмъртен гарант за дълготрайността на политическите му достижения. Ричард вярва в свещеността на своята служба и в „свободата“ на своята

Корона – той е единствен източник на закона, крал по Божия милост и рождено право. Ричард се намесва в дейността на Парламента и вероятно по този начин цели създаването на кралски закон (*lex regia*), който да запазва правата на английската Корона. Той иска да освободи Короната от ограниченията на обичайното право. Стремещът на Ричард да освободи институцията на Короната от всички ограничения, поражда желанието да установи режим на абсолютна монархия.

Ричард отдава голяма важност на ритуала по помазването, който придава на владетеля свещенически функции. Чрез това може да се обясни една част от неговия интерес да защитава църквата от враговете ѝ. Помазаният крал има двойна природа,

Фиг. 1 Външни панели на Уилтънския диптих

отчаст светска, отчасти духовна. Ричард II вярва, че помазването оставя незаличим отпечатък върху владетеля и освещаването на кралската власт се подсилва от тази древна церемония.⁵

Глава III

Английски владетелски церемониал

Кралската церемония е изградена от ритуали. Заедно с церемониала, те представляват основните елементи на монархическата репрезентация. Ритуалът е средството, чрез което харизмата на кралската власт и имперската идеология стават действителни и по този начин цели да убеди едновременно зрители и участници в нейното съществуване. Създава се митичен, героичен образ за кралската власт, в който кралят е показан като епичен войн, жив герой или божествен спасител, който предпазва общността. В същото време ритуалът, като контролиран и методичен образец на колективно действие, е средство за структурирането и поддържането на властовите отношения в дворцовото общество, и неговото изпълнение цели да разреши или прикрие неяснотата или конфликта относно социалните отношения, като препраща към някаква обща цел, интерес или вяра. В този смисъл, всички елементи на церемонията, облекло, оръжия,

предмети, а също и иконография, представят аспектите на кралската власт.[□]

Част от акта на извършване на власт е нейното публично показване. Дворец, архитектура, тържествен ритуал, портрет на владетеля – всичко това е прибавяно към представянето на властта като нещо действително.[□]

1. Коронация и регалии

Английската коронация се състои от величествена серия от ритуали. Монархът на Англия като Божи избраник – тази позиция се нуждае от церемонии, които да изтъкват връзката на монарха с Бог. Такова е намерението на коронацията, която е единственият ритуал от този вид, запазен и до днес в европейските монархии.[□]

Цялата церемония по коронацията на владетеля, е изпълнена с религиозни символи. Суверенът е тържествено въведен в църквата на Уестминстърското абатство, където прави дарение пред олтара. Носен на издигната платформа, той е представян на народа. Това издигане на владетеля на платформа (щит) е един от основните аспекти на коронацията, който символизира изгряващото Слънце. С кратко обръщение на един от епископите, народът изразява с акламации съгласието си за коронацията. След това архиепископът пита краля за неговата готовност да спазва законовите обичаи и свободи, гарантирани от Едуард Изповедника. Кралят трябва да обещае мир

5 Walker, S. Richard's views on kingship, p. 49.

на Църквата и справедливост за народа си, като всичко това той потвърждава с клетва, дадена пред олтара. Следва ритуалът на помазването, който започва с химна *Veni Creator Spiritus* и литании. Литаниите са символ на „единството и симетрията на двата свята“ и провъзгласяват „хармонията на Небето, Църквата и Държавата“⁶. В момента на помазване, суверенът ляга на земята, върху четири възглавнички: една под коленете му, две под ръцете му, и последната под корема му. Кралят е облечен в дрехи от коприна и злато, а „архиепископът, който ще го коронясва, казва молитва над него“.[□] Акцентът тук е върху монарха като слуга на Господ и покорството, с което трябва да покаже, че е достоен за тази чест.[□] Свещенослужителят го помазва с десен палец, очертавайки знака на кръста на дясната ръка, на китката, после отваряйки специалната риза, облечена за церемонията, го помазва и между плешките. Най-накрая се помазва неговата глава, първо с „миро на оглашените“ после със светено масло. Следващата част от церемонията е обличането и инвеститурата на монарха. Туника (*colobium sindonis*) се слага върху него, сандали на краката му и шпори. Практиката за поставяне на шпорите е вдъхновена вероятно от ритуала по посвещаване в рицарство.[□] След това кралят е препасан с меч и получава *armillae* (гривни), вид шал около врата, завързан за ръцете при лактите. После се поставя *pallium*, или мантия, по-рано еквивалент на хламидата, или лилав *paludamentum*, завързан грубо около дясното рамо. Следва благославяне на короната от специален свещеник, *Deus tuorum corona fidelium*, и нейното поставяне от архиепископа

с помощта на двама други свещеници. Това е последвано от благославяне и даване на пръстена, а накрая скиптъра и жезъла също донасяни от свещеници. Дълга благословия се произнася, докато кралят е воден към трона, където ще получи феодалната клетва на лордовете. Веднага след това започва месата с „морални“ молитви и специална благословия от архиепископа пред *Agnus Dei*. След *Credo*, кралят отново отива към олтара и дарява хляб, вино и златна марка (средновековна монета). „Целувката на мира“ се дава на краля на неговия трон, после той отива смирено до олтара, за да получи Причастие, след което отпива глътка вино от каменния бокла на св. Едуард. Накрая кралят се отвежда до гроба на св. Едуард, където той дарява своята корона.[□]

Към това описание на владетелската церемония е необходимо да прибавим и религиозната символика на използваните регалии. Три меча, които били носени пред суверена изобразяват Милосърдието, Църковната и Светска справедливост. Един четвърти меч, Великият меч на Държавата, изобразява кралския авторитет. Заедно четирите напомнят древния воин, елемент от коронацията.[□] Мечът е символ на защитата на Църквата и народа. До XIII век печатите на английските крале изобразяват кралят върху трон, носещ меч и скиптър или глобус. Често суверенът носи своя меч пред себе си по време на важни церемонии, като символ на властта. В Средновековието за някои мечове се смята, че са принадлежали на исторически или легендарни герои: „мечът на Константин“, мечът на Тристан, наричан *Curtana* (чийто връх липсвал

Фиг. 2 Вътрешни панели на Уилтънския диптих

вследствие на битка и който бил носен по време на церемониите по коронясване през XIII век). Извън коронационната церемония, мечът на Държавата се носи пред суверена при „отварянето“ на Парламента и при някои особени случаи.⁶ Армилите (от лат.), са златни гривни, символизиращи искреността и мъдростта. Те вероятно са вдъхновени от гривните на Саул от Библията. Глобусът представя християнския суверенитет и показва, че владетеля е върховен глава на църквата на Англия. Скиптърът с кръст символизира светската власт на суверена под Христос, а този с гълъб, маркира свещеническата роля на монарха.⁷ Поставянето на пръстен, символ на вярата, се

⁷ Figgies, J. Divine right of king, 75-80.

използва в коронационната церемония от X век. По произход, той представя традицията за даване на пръстен на свещеник, който ще бъде посветен. Рубинът е традиционният камък за този вид регалия.

2. „Ordines“

За да функционира правилно кралската церемония, всеки от ритуалите, които я изграждат, трябва да следва точно определен начин на изпълнение. В противен случай могат да възникнат ситуации, при които да бъде поставено

под съмнение неговото значение или дори да бъде изтълкувано погрешно. Поради тази причина средновековните мислители създават правилници, които да бъдат спазвани при изпълнението на церемониите.

Кралската церемония се описва в специални литургични форми, наричани коронационни правилници, *ordines*.⁸ Предполага се, че един от най-ранните текстове, достигнали до нас в пълната си форма, е с английски произход. Познат е под названието Егбертински правилник, понеже ръкописът, в който се съдържа, представлява англо-саксонски кодекс, който открито твърди че е копие на папския требник (*pontifical*) на архиепископ Егберт от Йорк (732-766). Подобно описание се среща в други по-ранни ръкописи и фрагменти от него са открити в текстовете на Континенталните правилници, като този за коронацията на кралица Джудит (856).⁹ Според други изследователи⁹, първият английски правилник за коронацията е със заглавие *Benedictiones super regem noviter electum*, и се датира около 880 г. Текстът му заема 8 страници от *требник*, *Leofric Missal*, и описва помазването, даването на краля на скиптъра, жезъла и короната (*galea*), и акламацията. Не е сигурно обаче дали този *сборник с правила* е бил използван преди IX век.¹⁰ *Историците все още не са стигнали до единодушие дали тези правилници произхождат от Англия или от Континента, но взаимовлиянията са неуспорими.*

8 Strootman, R. The Hellenistic Royal Court. Court Culture, Ceremonial and Ideology in Greece, Egypt and the Near East, 336-30 BCE, 2007 Doctoral thesis Utrecht University, p. 253.

9 Strootman, R. cit., 259-260.

В края на X век в Англия се използва нов правилник за коронациите. Неговият текст включва по-голяма част от Егбертинския, но с много различно значение. Изследванията показват, че той се опитва да имитира описанието на императорската коронация на Каролингските монарси. От това което знаем за управлението на крал Едгар, можем да предположим, че приблизителната година на неговото създаване вероятно съвпада с годината на отложената кралска коронация (973). Друга промяна на текста е извършена скоро след Конкистата и може да се предположи наличието на норманско влияние. Най-важният английски правилник е този, въведен при коронацията на Едуард II през 1307 г. и познат като „*Liber Regalis*“ (Кралската книга). Правилникът остава почти непроменен по време на Реформацията, а по-късно е преведен на английски за коронацията на крал Джеймс I. Въпреки че обхваща текстовете на голяма част от молитвите, използвани по време на императорската коронация в Западната империя и на съществуващия „*Pontificale Romanum*“, правилникът има своите отличителни черти.¹⁰

3. Системата на церемониала – коронация, клетва, миропомазване

Всички елементи на владетелския церемониал в средновековна Англия (коронация, клетва, миропомазване) формират една цялостна система. Тези единици имат своето значение само и единствено в рамките

10 Lewis, B. The history of the English coronation.

на системата. Ако някои от тях липсват, системата не може да функционира правилно. В този смисъл поредицата от действия и жестове се явява необходимост.

Церемонията по коронацията на владетеля има важно значение, защото тя показва връзката между краля и неговите подчинени. Според традицията на изборното право и считани за „посочени“ от Господ, кралете воители били избирани сред членовете на кралското семейство. Веднъж избран, кралят бил акламиран, често носен от воители върху щит, преди да седне по-късно на трона. От времето на управлението на Джон Безземни (1166/1199-1216), принципът на наследяване на трона според правото на промогенитурата (първородството) окончателно замества изборното право, при което наследяването на новия суверен получава потвърждение от формалното избирание на краля от лордовете в двореца на Уестминстър, последвано от акламация на новия крал в едноименното абатство. Изборът се премахва окончателно през XIX век, но с акламацията, наричана „признаване“ (*recognition*) започва винаги церемонията по коронаването. □ С помощта на символиката, встъпването в длъжност на краля прави реално единството на кралството чрез участието на краля, духовенството и благородниците (като приемането на действията се институционализира чрез формалното признаване).

Коронацията се извършва понякога дълго време след наследяването на предшественика. Символ на легитимността на владетеля и на негово законно основание да управлява по наследствено право,

коронацията се установява в Англия през X век. През 1037 г. Харолд, незаконен син на Кнут, счита за необходимо да поиска от архиепископа да го короняса, въпреки че вече е избран и официално признат за крал от Съвета на благородниците. Едуард Изповедникът е коронясан в катедралата на Уинчестър в деня на Великден през 1042 г. Харолд II получава своята корона от архиепископа на Йорк на 5 или 6 януари 1066 г., в Уестминстърското абатство. През същата година, Уилям Завоевателят избира да бъде коронясан в Уестминстър заради гроба на Едуард Изповедника. От този момент всички крале на Англия се коронясват там, първо според традицията и после по закон.¹¹

Един от основните обекти на изследване на учените е коронационната клетва. Тя е гарант за приемствеността на идеята за кралска власт. Според променливата идея за монархия, тя претърпява корекции и еволюира. Интересно е да се запознаем с две от клетвите, дадени от английски монарси при тяхната коронация. Първата е тази на Едуард I, положена в 1274 г. Според изследователите, основният вариант на кралската коронационна клетва съдържа 3 обещания: 1) да поддържа мира и защитава църквата; 2) да подкрепя закони и да отменя несправедливости; 3) да раздава правосъдие на всички без пристрастие. Въпреки, че не е ясно какви са били точните думи на клетвата на владетеля, се появяват хипотези за прибавянето на една допълнителна четвърта клауза: „че кралят трябва да спазва правата на кралската власт – *iura regni* – невредими и че нищо, което засяга правата

¹¹ Льо Гоф, Ж. Цивилизацията на средновековния Запад, стр. 312.

на Короната не може да бъде направено без съвета на прелатите и великите мъже на кралството“¹². Вероятните последици от употребата на подобна клауза биха могли да бъдат свързани с желанието на кралете да попречат на папската намеса в делата на държавата, да се противопоставят на нападенията на лордовете срещу кралските права и да преодолеят съпротивата на духовенството срещу някои кралски назначения и бенефиции. Най-общо казано, целта на подобна клауза би била разширяване правомощията на кралската власт. Но нейното съществуване в посочения период се подлага на съмнение.¹²

Писмените сведения за клетвата, положена по време на коронацията на Едуард II от 1308 г., ни показват реалното съществуване на горната клауза. Още повече, текстът на клетвата е наличен на френски и латински език.¹³ Според текста на френската версия (този текст липсва в латинския вариант) по време на клетвата кралят е питан: „Сир, заклевате ли се да поддържате и спазвате правните закони и обичаи, които общността на вашето кралство е избрала, да ги пазите в името на Бог, вашият баща?“¹⁴. Ключовият израз тук е: „които общността на вашето кралство е избрала“. Едуард II цели да благоприятства една атмосфера на политическо приятелство и сътрудничество в началото на своето управление, стреми се да възстанови отношенията между Короната и магнатите, които се влошили по време на управлението на Едуард I.

12 Lewis, B. cit.

13 Lewis, B. cit.

14 Siddons, M. *Regalia et cérémonies du Royaume-Uni*, *Bulletin du Centre de recherche du château de Versailles*.

В този смисъл владетелската коронация спомогнала за постигането на целите му. Членовете на клетвата били изготвени с крайна предпазливост, в съгласие с краля и съветниците му. Клетвата става словесен израз на кралската позиция и като такава следва да не бъде описвана като форма на „предаване“ пред магнатите. Този член не цели да подчини волята на владетеля на неговите поданици, нито да ограничи правомощията му. Основната цел е да успокои духовете, да предразположи народа в своя полза, да гарантира, че всеки следващ владетел няма да наруши новите обещания. Изразът, свързан със законите не предвижда нов метод на тяхното издаване, нито противопоставянето им на владетелската воля, а по-скоро потвърждава, че традиционните действия ще бъдат следвани, но след като законът бъде приет, кралят ще понася неговите условия и ще управлява според неговите предписания, както е обещал да управлява според съществуващия закон. Все пак тезата за нарастването на кралската власт при наличието на подобна клауза, се потвърждава. Едуард II е готов да даде подобна клетва, защото е уверен в способността си да контролира законодателството, което трябва да съответства на кралските интереси. Съществуват достатъчно сведения, че в новия си вид, клетвата продължава да се произнася от кралете през XIII век.¹⁵ Кралското задължение не е самата коронационната клетва като такава, а по-скоро обещанието на един държавен чиновник да спазва законите. Няма никакво противоречие в позоваването на Бог и на народа (представени от магнатите) като източник на кралския

15 Catholic Encyclopedia, Coronation.

авторитет. В това отношение божественото благоволение и „народното“ съгласие съществуват паралелно – магнатите приемат кралят, чиято власт идва от Бог. Също така, Бог може да бъде виждан като действащ чрез тях. Каролингските акламации са основата на формалното признаване на краля по време на коронационната служба. Има ясно разграничение между ролята на миряните и на църковните служители в церемонията по „създаването“ на краля, като общото между тях е полагането на клетва за вярност към него. Клетвите за вярност са определящи, защото монархът не може да разчита само на теократичните основания за своята легитимация.[□] Клетвата установява договорни отношения между владетеля и неговите подчинени.

Ръкополагането чрез миропомазване е църковен ритуал, който припомня помазването на кралете от Стария Завет, Саул и Давид. Според вярването, той дава на краля Божествено благоразположение и прави неговата личност свещена. Първият пример, за който знаем в Англия е от 787 г., когато крал Уфа Мерсийски, който получил върховенство над останалите английски крале, миропомазва своя син Егфрид – вероятно от един от двамата легати, които папата бил изпратил в Англия предишната година – с надеждата да осигури неговото наследничество. После Еардулф, крал на Нортъмбъри, бил помазан през 796 г. Този ритуал, потвърден от папата, се превръща в норма в Англия през X век. До коронцията на Хенри I през 1100 г., кралете на Англия получават помазването както свещеници, т.е. само върху главата, но редът

за коронацията на Хенри предписва той да получи помазване и на гърдите, плешките, китките и лактите. Като централен елемент от владетелския церемониал, ритуалът е важна част от развитието на идеята за теократична кралска власт. Неговата цел е да утвърди монарха пред обществото като законен наследник на престола по право и по Божия воля. Кралят е помазан, както показва примерът, със свещено масло на 5 места от тялото – ръцете, гърдите, плешките, лактите и главата, като се следва символът на кръста. Той се очертава и на челото на владетеля. След като архиепископа привърши действието, монархът вече е превърнат в Божи избраник.¹⁶

Средновековната идея за „двете тела на краля“ подчертава, че кралската власт е представена в една-единствена кралска личност, която притежава едновременно физическо, смъртно тяло и митическо, безсмъртно, политическо такова. Според това убеждение, кралят, по време на ритуала, става посредник, който се присъединява към делото на Бог на земята и неговата справедливост, чрез опазването на народа като основна политика.[□] Помазването става съставен елемент в процеса на кралско създаване: епископите като медиатори на Божественото благоволение „създават“ краля. От една страна той е като всеки друг християнин, понеже всички били „помазани“ чрез кръщенето и по този начин той е равен с неговите поданици, споделяйки общите религиозни и морални отговорности. Чрез допълнителното кралско помазване, на кралят се дава благоволениято

16 Lewis, B. cit.

да изпълнява специална служба в църквата: като слуга на Господ, да води своя народ към спасението. Към тази роля на владетеля са фиксирани християнските отговорности. В своята функция на крал, чрез помазването владетелят се превръща в повече от обикновен мирянин: засилва се статусът му на църковна личност (*persona ecclesiastica*). Кралят е виждан като образ и подобие на Христос. Позицията на краля комбинира аспекти едновременно на йерархическо превъзходство и равенство, във връзка с неговите християни, на които той е изпратен от Бог, за да ги управлява като подчинени на неговия доминион. Този двоен характер се засилва от литургията, която съпровожда „създаването“ на краля.¹⁷ Литургията отпразнува и потвърждава ролята на краля като свещеник в общността на вярващите: всъщност литургията включва първото символично упражняване на неговата служба. Коронацията е символ на обществото от равни хора, като Християнски души, но управлявани от йерархична структура на управление. Чрез посвещаването, кралят, подобно на епископа, става отговорен пред посветилия го и подчинен на каноничните закони. Поведението на краля е сравнимо с това на дякон, отколкото с мирянин, защото според свидетелствата кралят никога не пропуска литургия. Това е част от концепцията за *Christomimesis* на кралската власт, което трансформира монарха в *rex sacerdos*, благодарение на помазването.¹⁸

Доктрината за свещеното право на владетеля се развива в Англия през XIII и XIV век, но тя не измества функцията на ритуала

17 Siddons, M. cit.

18 Lewis, B. cit.

по помазването като трансформиращ елемент на кралската личност. По своята същност, той представлява инициационен ритуал.[□] Могат да се определят три етапа в изграждането на понятието на кралска власт по божията воля: първите два са свързани с библейските текстове (виждането на Павел, че всички власти идват от Бога и че монархът получава властта си директно от Бог), а последният представлява визуалния елемент на кралското помазване от архиепископа. Литургическата прилика с кръщелното помазване предполага, че кралското помазване представлява тайнство.¹⁹ Благодарение на символизма на помазването, кралят става *Christos kuriou*, месията Яхова, „Синът Годподен“ („Аз днес те родих“[□]). За да подчертае своя нов статус, своята трансформация в свещена личност, кралят сменя името си (или добавя цифра към него). Веднъж помазан, той става свещена личност. Достъпът до тайнството на помазването, го прави също сходен със свещеник. Като такъв кралят е защитник на своя народ пред Рая и жертвен гарант на Рая сред народа си. Той добива чертите на изкупителна жертва за греховете на народа.²⁰

4. Миропомазване и чудодейна сила

През IX век се разпространява легендата, че маслото, използвано за миропомазването на френските крале,

19 The Cambridge history of medieval political thought, 300-1450, 54-57.

20 Catholic Encyclopedia, Coronation

е същото като това от Светата-Ампула, изпратено от Господ в човката на един гълъб, по време на кръщението на Хлодвиг след 500 г. Това кръщение покръства в християнската религия франкската нация. По-късно, ръкополагането на кралете с мирото на Хлодвиг, ги свързва лично с най-голямото събитие в историята на тяхната нация, приемането на християнската вяра. Това им спечелва в същото време и божията милост, с която Бог удостоява Хлодвиг. Френските крале базират своето право да бъдат наричани „най-християнските“, на притежанието на Свещеното миро – „той засенчва всички крале на земята чрез славната привилегия да бъде помазан със священо масло, изпратено от рая“.²¹

Образът на краля като свещеналичност, поставена от Бога, помазан със свящото миро на тайнството, създава възгледа, че той трябва да бъде способен да извършва чудеса. Каквата и да е била достоверността, признавана на тайнствената власт, давана от свещеното миро на краля на Франция, той придобива накрая една неповторима магическа сила, което го прави ако не крал-свещеник, то поне крал чудотворец. Това събитие произхожда от свързването на мита за Хлодвиг с легендата за св. Маркул, който създава чудото да „изцерява скрофули“ („кралската болест“). Св. Маркул, местен френски светец, чийто гроб се намира близо до Реймс, се предполага, че има силата да лекува една болест на лимфните жлези, която обезобразявала много и която днес описваме с понятието скрофули. През XI век, тази сила била приписвана и на

21 Това твърдение е на Джанет Нелсън виж *The Cambridge history of medieval political thought 300 – 1450*, p. 54.

френския крал, благодарение на свящото масло на Хлодвиг, използвано по време на коронацията. Така след церемонията в Реймс, кралете на Франция се отправяли към гроба на св. Маркул, където се събирали всички болни, за да „докосват и излекуват скрофули“. „Кралското докосване“ въвежда един истински чудотворен елемент в посвещаването и коронясването на френските крале и ни позволява да говорим за тяхната „свещена кралска власт“.²² По-късно английските крале също претендират да притежават чудотворни способности. Както във Франция, в Англия се появява легенда, подобна на тази за Хлодвиг. Св. Томас Бекет, който бил на заточение във Франция, получил видение: Девата му изпратила ампула, казвайки, че маслото, което се съдържа в него, трябва да помазва бъдещите крале на Англия. Бекет дал чудотворната ампула на монах от Поатие, който го скрил под камък в църквата св. Григорий. Там тя останала, докато един свят човек по онова време, крал Едуард III разбрал за съществуването ѝ, дал ампулата на дюка на Ланкастър, който го дал на Едуард Черният принц, който го заключил в кулата в Лондон. Там била намерена от неговия син, Ричард II, който искал да бъде помазан с мирото. Но помазването е тайнство, което не може да бъде повтаряно. Както пише Шекспир: „дори цялата вода в бурното буйно море, не може да отмие балсама от помазан крал.“ Така маслото на Дева Мария било използвано за първи път при коронацията на Хенри IV.²³

При изследването на вярването във

22 Siddons, M. *cit.*

23 Siddons, M. *cit.*

способността на френските и английски крале да изцеряват скрофулозни, докосвайки болните хора, работата на Марк Блок „Кралете-чудотворци“[□] проследява как „твърде двусмислени идеи“ базирани основно на вярването в свръчовешкия характер на кралската особа, „кристализира през XI и XII век в точен и стабилен обичай“, който продължава седем века. Ритуалът на кралското докосване се развива в чести публични демонстрации на чудотворните резултати от ритуалите по коронацията, в които кралете са едновременно помазвани със свещено миро и коронясвани.

Марк Блок вижда политически произход на вярването. Притежаването на подобна чудодейна сила е вид династически инструмент. Това показва не само отношението на кралете един към друг, но и към самата църква, отражението на борбите на двете монархии, на двата кралски рода: на Капетингите и на Плантагенетите. Чудото е един от символите на тази борба, която е най-голямото съперничество на Средновековието. „Завоюването“ на една чудотворна власт върви наравно с потвърждаването на монархическата власт, съпоставена с големите феодали, лордовете във Франция и Англия. Марк Блок вижда в него едно от средствата, чрез които двамата крале придобиват доминантна власт от един друг ред, различен от феодалната йерархия. Френските крале извършвали ритуала до Революцията, практиката изчезнала в Англия със смъртта на кралица Ана през 1714 г. Вярването в силата на кралското докосване изтъква теорията, че кралят е „смесена личност“ – отчасти сакрален,

отчасти мирянин.[□]

Всички легенди показват един основен факт - свръхестественото значение на кралското помазване. Във Франция се породила дълга дискусия дали тази сила произхожда от наследството на Капетинската династия или самото помазване дава чудотворните сили на краля. Повтаряната формула при докосването на скрофулозни напомня тайнството на помазването. Кралете на Англия се специализират в излекуването на епилепсия чрез раздаването на монети с техния образ, които по-късно били превърнати в пръстени (*cramp-rings*)²⁴ и подобно на френските крале, те също

Продължение в следващият брой